

rius conjugum. Jure enim divino et humano licitum est conjugii innocenti divortium facere quoad thorum et quoad cohabitationem ob alterius culpabile adulterium. De jure quidem divino habetur expresse ex verbis Christi Matt. 19, ibi: *Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, mæchatur*; De jure vero humano ex cap. *Significasti 4*, cap. *Ex literis 5*, et cap. *Gaudemus 8*, de Divortii; Frangenti enim fidem, fides merito non servatur, ex Reg. 75. Juris in 6, ibi: « Frustra sibi fidem quis postulat ab eo servari, cui fidem a se præstitam servare recusat. » (36. Conjug innocens potest licite divortium facere propter alterius commissam Sodomiam, aut bestialitatem; Sic communis Doctorum, arg. c. *Idolatria 5*, caus. 28, qu. 1, ubi de mente Sancti Augustini declaratur posse fieri Divortium, et quoad thorum, et quoad cohabitationem a conjug reo cujuscumque perniciosi, et turpis concubitus, ibi: « Ex quo intelligitur, quod propter illicitas concupiscentias, non tantum quæ in stupris cum obscenis viris, aut feminis committuntur; sed omnino quaslibet, quæ animam corpore male utentem a lege Dei aberrare faciunt, et perniciose, turpiterque corrumpunt, possint sine crimine, et vir uxorem dimittere, et uxor virum, quia exceptam facit Dominus causam fornicationis, quam fornicationem... generalem et universalem intelligere cogimur. »

(37. Non potest tamen fieri Divortium ob tactus, amplexus, et oscula etiam cum pollutione proprii, vel alieni corporis sine copula facta, quia per hæc, licet cæteroquin gravia peccata, non perfecte, et consummate læditur jus Matrimonii, cum non dividatur caro unius conjugis ab altero per concubitus in tertium; Sanchez, lib. 10, disp. 4, num. 9, 10, 11. Layman, lib. 5, tract. 10, par. 3, c. 7, n. 7. Covarruv., de Sponsal., par. 2, cap. 7, § 6, num. 3. Pirhing, lib. 4, Decret., tit. 19, num. 5. Reiffenstuel, ibidem num. 60, et alii. In odiosis enim, qualis est materia Divortii, non lata, sed stricta est faciendæ interpretatio, juxta Regul. 12, juris in 6, ibi: « Odia restringi, et favores convenit ampliari. »

(38. Conjug innocens, quando alterius adulterium est notorium, potest propria auctoritate in utroque foro Divortium facere; tunc enim non est necesse expectare sententiam Judicis; arg. cap. *Significasti 4*, de Divortii, ibi: « Si notorium est, mulierem ipsam commisisse adulterium, ad eam recipiendam vir » (qui propria auctoritate sine

(1) Hic ita legendus est textus, non prout in præteritis editionibus legebatur. Ex eo autem quomodo desumere Auctor possit, quod adulteram uxorem post quoque peractam pœnitentiam non teneatur recipere, non satis compertum est. Primo ibi Stephanus Papa non loquitur de repudianda uxore adulteræ, sed de facultate dimittendæ adulteræ etiam post peractam pœnitentiam, quod longe diversum est, cum eo temporis spatio, quod inter adulterium, et uxoricidium intercessit, in casu laudati can. potuerit viro non innotescere adulterium; ideoque licet interim uxor pœnitentiam egerit, non tamen adhuc culpa eidem a viro remissa erat, nec viro de adulte-

judicio Ecclesiæ eam prius repulerat) cogi non debet. » Sic Barbosa in cap. *Ex parte*, de Sponsal. et Matrimon., num. 6, et ibi Abbas in fine; Sanchez, lib. 10, disp. 12, num. 12 et 25. Joann., Andreas in cap. fin. de Adulter., num. 5, et ibi Ancharan., n. 6, cum Glossa communiter recepta ibidem verb. *Fornicationis*. (39. Si vero alterius adulterium sit occultum, potest conjug innocens propria auctoritate Divortium facere solum quoad thorum; Quoad cohabitationem vero, solum post sententiam Judicis; aliter si propria auctoritate Divortium faciat quoad cohabitationem, mox alteri conjugii petenti erit restituendus, donec probaverit adulterium alterius conjugis; c. *Ex transmissa 8*, de Restitut. spoliat. et c. *Significasti 4*, de Divortii. (40. Quando autem adulterium unius conjugis nec est notorium, nec alteri physice, vel moraliter certo notum est, sed tantum probabilis suspicio, aut dubium de illo existit, conjug innocens nec foro externo, nec interno divertere, aut debitum negare potest, quia cum conjug, de quo est suspicio, sit in possessione juris matrimonialis, non potest illo privari ob solum dubium, aut suspensionem; « nam in dubio melior est conditio possidentis; » arg. cap. *In pari 65*, de Regul. Juris in 6. Et sic tenet communis Doctorum cum Sanchez, lib. 10, disp. 12, n. 30, et seq. art. c. *Multi 18*, caus. 2, q. 1, et cap. *Oves 9*, caus. 6, q. 1, ibi: « Omnis suspicio potius repellenda est, quam approbanda, vel recipienda. »

(41. Conjug innocens potest conjugem adulterum iterum recipere; cap. *Quod autem 7*, caus. 32, qu. 1, et est communis Doctorum sententia. (42. Non tamen tenetur ipsum recipere, etsi multis annis pœniteat; quia quamvis per pœnitentiam tollatur culpa apud Deum, non tamen tollitur injuria facta homini, nec reatus pœnæ, nam per pœnitentiam non desinit quis esse nocens, ut recte advertit Glossa in cap. *Admonere 8*, caus. 33, qu. 2, verb. *Pœnitentiam*; arg. leg. *Qui fugitivus, ff. de Edilit. edict.* sic tenent communiter Doctores, arg. cap. *Dixit Dominus 2*, caus. 32, qu. 1, ex cit. cap. *Admonere 8*, caus. 33, quæst. 2, ibi: « Nam si verum, quod absit, fuisset, sicut ille adulter mentitus est, post septem annos peracta pœnitentia dimittere eam per approbatam causam poterat, si voluisses; occidere tamen eam nullatenus debuisti (1). »

(43. Conjug innocens potest pro libitu revocare nocentem etiam post sententiam

rio satisfecerat, ideo vir semper poterat ob acceptam injuriam ab uxore repetere pœnam. Deinde Pontifex conferens culpam mulieris cum pœna eidem a viro inflata, concludit melius fuisse uxorem post quoque peractam pœnitentiam dimittere, quam interficere. Eo vel magis quia textum habemus expressum in quo absolute statutum, uxorem post peractam pœnitentiam a viro recipiendam esse. Ita Hermes in lib. 2. de Pastore mandato 4. relat. a Gratian. caus. 34. quæst. 2. can. 7. circa fin. « Quid si mulier dimissa pœnitentiam egerit, et voluerit ad virum suum reverti, nonne recipietur a viro suo? Immo si eam non receperit vir suus peccat, et ma-

Divortii, tenereturque nocens redire, si status utriusque adhuc est integer, et nullus eorum Religionem intravit; quia cum divortium sit in favorem innocentis institutum, non debet in ejus odium detorqueri; arg. cap. *Quod ob gratiam 6*, de Regul. jur., in 6, ibi: « Quod ob gratiam alicujus conceditur, non est in ejus dispendium retorquendum; » retorqueretur autem in ejus dispendium, si etiam innocens privaretur jure in corpus conjugis nocentis. Et quod conjug nocens teneatur in tali casu redire, patet clare, quia nemo debet ex suo delicto commodum reportare; leg. *Itaque, ff. de furtis*. Immo si non teneretur redire, præberetur conjugibus ansa delinquendi, et adulterandi, ut sic possent separari, prout recte advertit Glossa in cap. *Ex literis 5*, de Divortii, verb. *Redire*; arg. cap. *Ex part. 10*, de consuet. et Glossam hanc, et opinionem sequitur communis Doctorum (1).

(44. Quando unus conjugum adulterium committit, potest eo invito alter conjug Religionem ingredi. Sic Doctores communiter; arg. cap. *Constitutus 13*, et cap. *Veniens 16*, de Convers. conjug. juncto c. *Agathosa 21*, caus. 27, qu. 2, et cap. *Dixit Dominus 2*, caus. 32, qu. 1. (45. Et si adulterium sit publicum, et notorium, potest conjug innocens ingredi Religionem propria auctoritate, non expectata sententia Judicis. Sic Abbas in cap. *Constitutus 13* de Conjug. numer. 4, et ibi Barbosa num. 2, Pirhing lib. 3, decret. tit. 32, n. 35, Reiffenstuel ibidem n. 17. Valens. ibidem n. 5, Silvester verb. *Divortium* quæst. 23, dist. 2; Sanchez, lib. 10, de Matrim. disp. 11, num. 5 et 10, arg. cit. cap. *Constitutus* et dict. cap. *Dixit Dominus 2*, caus. 32, quæst. 1, ibi: « Ubicumque fornicatio est, libere uxor dimittitur. » (46. Si vero adulterium sit occultum, debet expectare sententiam Divortii a Judice, alias si absque tali sententia Religionem intrat, in foro externo restitui debet adultero, non obstante exceptione adulterii, ut tenet communis Doctorum; argum. cap. *Item cum quis 6*, de Restitut. spoliat. (47. Conjug innocens, si post alterius adulterium ei voluntarie cohabitavit petendo, et reddendo debitum conjugale, non potest eo invito Religionem ingredi, quia censetur eidem reconciliatus remisisse injuriam; argum. cap. *Quam periculosum 8*, caus. 7, quæst. 1, et cap. *Sicut 1*, cap. *Dixit Dominus 2*, c. *In conjugio 2*, caus. 32, quæst. 1, et leg. *Si Maritus 13*, § *Si negaverint* ff. ad leg. Jul. de Adulter. (48. Sic etiam conjug

gaum peccatum sibi admittit, sed debet recipere peccatricem, quæ pœnitentiam egit. » Hec quidem sententia, licet duriuscula videatur, magis tamen Christi doctrinæ conformis est, qui inquit apud Luc. cap. 25. vers. 54: *Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt.* (EDIT. BARBIELL.)

(1) Hactenus de facultate innocentis conjugii concessa dimittendi conjugem adulterum, nunc agendum de officio, quo adstringitur conjug innocens dimittendi conjugem adulterum. Quousque latet adulterium, uxor adultera potest cum viro inscio cohabitare. Si vero vir adulterium sciverit, nequit cum adultera cohabitare, et eam conjugali thalamo restituere, nisi post peractam pœnitentiam. Quod si

innocens, si ex post et ipse adulterium committat, non potest invito primo adultero Religionem ingredi arg. cap. *Significasti 4*, de Divortii, et cap. *Intelleximus 6*, de Adulterii, ibi: « Cum Matrimonii jus in utroque læsum consistat, et paria delicta mutua compensatione tollantur; » et cap. *Tua Fratritas 7*, de Adulterii, ibi: « Quia cum paria crimina compensatione mutua deleantur, vir hujusmodi fornicationis obtentu suæ uxoris nequit consortium declinare: » et ibi Glossa communiter recepta.

(49. Quando conjug innocens Religionem non ingreditur, sed in sæculo manens divortium facit a conjug adultero, etiam quoad cohabitationem, non potest conjug adulter sine licentia conjugis innocentis ingredi Religionem; quia conjug innocens habet jus condonandi adultero conjugi, eumque ad thalamum revocandi, de quo jure non potest invitus privari; arg. leg. *Si Maritus 13*, § *Si negaverint*, ff. ad leg. Jul. de Adult. et leg. *Crimen 10*, Cod. eodem cap. *Gaudemus 19*, de Convers. conjug. Et sic Glossa in cap. *Ex literis 5*, verb. *Redire*, de Divort. S. Bonavent. in 4, dist. 35, qu. 4. Silvester verb. *Divortium*, q. 10. Layman lib. 5, tract. 10, par. 3, c. 7, num. 11, Pirhing lib. 3, decret. tit. 32, num. 35, Reiffenstuel ibidem num. 30, Sanchez de Matrim. leg. 10, disp. 10, num. 12 et 13, et alii plures. (50. Potest tamen conjug adulter Religionem ingredi, et in ea profiteri, etiam inscio et invito conjug innocente, si hic prius est Religionem ingressus et in ea professus: quia quando conjug innocens Professionem in Religione emittit, redditur incapax revocandi conjugem adulterum, et eidem conjugali jure cohabitandi, quod solum alias Professionis obstaculum esse potest. Est communis. (51. Quotiescumque vir ob adulterium uxoris, ea invita, potest Religionem ingredi, potest etiam Ordines sacros in sæculo quoque manens recipere, quia postquam mulier adultera amisit totum suum jus ad virum, non est major ratio, cur ea invita possit vir ingredi Religionem et in ea profiteri, et non in sæculo Ordines recipere; Sic Glossa in cap. *Constitutus 13*, de Convers. conjug. verb. *Ad gradum*; Abbas ibidem num. 4, Sanchez lib. 10, de Matrim. disp. 11, n. 16, Navarr. lib. 4, de Spons. consil. 23, num. 6, Silvester verb. *Divortium* qu. 17, num. 20, Pirhing lib. 3, Decretal. tit. 32, num. 34, Reiffenstuel ibidem n. 23. (52. Nec valet objicere, quod sit maxima disparitas circa ingressum

adulteram negligit dimittere, adulteræ sit particeps criminis. Salomon in lib. Proverbiorum cap. 18, vers. 22. *Qui tenet adulteram stultus est, et impius*, et Hermes loco cit. apud Gratian. caus. 34, qu. 2. can. *Ego dixi 7*, princ.: « Si quis habuerit uxorem fidelem in Domino, et invenerit hanc in adulterio, numquid peccat vir si cum illa concumbit? Quandiu nescit peccatum ejus, sine crimine est vir vivens cum illa. Si autem scit vir uxorem suam deliquisse, et non egerit pœnitentiam mulier, sed permanet in fornicatione sua, et coierit vir cum illa, reus est peccati ejus, et particeps mæchationis illius. » Hunc locum laudat etiam Fleury lib. 2. Hist. eccles. n. 45. (EDIT. BARBIELL.)

in Religionem, et susceptionem Sacror. Ordinum, ex quo uxor adultera post mortem viri Religionem professi possit alteri nubere, non autem sic post mortem viri Ordinibus initiati; cap. *Quia sunt* 10, d. 28, et cap. *Seriatim* 14, dist. 32. Non valet, inquam, quia Canones illi loquuntur de casu, quo vir de licentia uxoris innocentis suscipit Sacros Ordines, et non de casu, quo uxore existente adultera dictos Ordines suscipit, ut recte advertit Abbas in cap. *Constitut.* 13, de *Convers. conjugat.* Et ratio diversitatis est, quia in primo casu mulier innocens consentiendo ad ordinationem viri, se obligat ad continentiam; cap. *Cum sis* 4, de *Convers. conjug.* ibi: « Ut castitatem promittere, » et cap. *Ad Apostolicam* 13, eodem tit. ibi: « Nisi perpetuam continentiam repromittat; » Non autem sic in casu adulterii.

(33. Propter adulterium spirituale, quando videlicet unus conjux in hæresim labitur, vel apostasiam a fide committit, potest alter conjux fidelis, etiam alio invito, Religionem ingredi, vel Sacros Ordines suscipere, etiam postquam ad veram Fidem iterum rediit conjux adulterans, dummodo separatio ob tale adulterium spirituale auctoritate Ecclesiae, et non propria sit facta, textu expresso in cap. *Mulier* 21, de *Convers. conjug.* ibi: « Mulier, quæ in fide remansit, potest nolente viro, qui ab infidelitate revertitur, propter quam ab eo fuerat iudicio Ecclesiae separata, ad Religionem libere convolare, » et cap. *De illa* 6, de *Divortii*, ibi: « De illa, quæ viro suo labente in hæresim, ipsius consortium sine iudicio Ecclesiae declinavit, videtur Nobis, quod Mulier ei, cum conversus fuerit, est reddenda, quæ etiamsi reverti noluerit, compellatur. Si vero iudicio Ecclesiae ab eo recessit, ad recipiendum eum nullatenus dicimus compellendam, » et sic Glos. communiter recepta in d. cap. *Mulier* 21, de *convers. conjugat.* verb. *Judicio Ecclesiae.*

(34. Dantur plures casus, in quibus nequit fieri divortium propter adulterium. Primus casus est, quando conjux innocens jam remisit injuriam conjugi adultero, tum enim nequit amplius ab eo recedere, cum jam cesserit juri suo; arg. cap. *Quam periculosum* 8, caus. 7, quæst. 1, cap. *Sicut* 1, cap. *Dixit Dominus* 2, et cap. *In conjugio* 3, caus. 32, quæst. 1, et leg. *Si maritus* 15, § *Si negaverit*, ff. ad l. *Juliam*, de *Adulter.* et leg. *Crimen*. 10, C. eod. (35. Secundus casus est, quando adulterium ab utroque conjuge fuit commissum; c. *Significasti* 4, de *Divortii*, ibi: « Nisi constaret ipsum cum altera adulterium commisisse, » c. *Intelleximus* 6, in eod. tit. ibi: « Cum Matrimonii jus in utroque læsum consistat, et paria delicta mutua compensatione tollantur, » et cap. *Tua Fraternitas* 7, eodem tit. ibi: « Quia cum paria crimina compensatione mutua deleantur, vir hujusmodi fornicationis, obtentu suæ consortium declinare; » et cap. *Nil iniquius* 1, caus. 32, q. 6, de mente D. Augustini sic præcise habetur: « Nihil iniquius, quam fornicationis causa dimittere uxorem, si ipse convincitur fornicari, occurrit enim

illud, in quo alterum judicas, te ipsum condemnas: eadem enim agis, quæ judicas: Quapropter quisquis fornicationis causa vult abjicere uxorem, prior debet esse a fornicatione purgatus, quod similiter etiam de fœmina dixerim. » (36. Tertius casus est, quando adulterium est tantum materiale, et non formale, id est cum absque sua culpa committitur; veluti si mulier vim passa sit; arg. d. cap. *Tolerabilis* 1, caus. 32, q. ibi: « Virgo prostituui potest, adulterari non potest: » cap. *Revera* 2, ead. caus. et q. ibi: « Revera non potest caro ante corrumpi, nisi mens fuerit ante corrupta; » cap. *Itane* 3, caus. 32, q. 6, ibi: « Quis sanæ mentis putaverit se perdere pudicitiam, si forte in apprehensa, et oppressa carne sua exerceatur, vel expleatur libido non sua; » cap. 4, ead. caus. et q. ibi: « Proposito animi permanente, per quod etiam corpus sanctificare meruit, ipsi corpori non auferit sanctitatem violentia libidinis alienæ, quam servat perseverantia suæ continentiae, » quia ut dicit Gloss. communiter recepta in d. cap. *Itane* 3, caus. 32, q. 5. « Non debet quis dici perpetrasset, quod nolens fecit, vel passus fuit, nec debent imputari, quæ per coactionem absolutam fiunt. » Aut veluti si quis fraudulenter sub specie mariti aliquam cognoverit, vel aliqua sub specie uxoris se fecerit cognosci fraudulenter; cap. *In lectum* 6, caus. 34, q. 1 et 2, ibi: « In lectum mariti absente uxore soror ivit uxoris, quam uxorem putans esse suam, dormivit cum ea: super hoc visum est, si ipse per securitatem veram hoc probaverit, quod inscius fecerit hoc scelus... legitimam suam conjugem habere permittatur, » quia ubi non est culpa, nec pœna esse debet. (37. Secus est si mulier sine violentia ex metu gravi cadente etiam in virum constantem, v. gr. ex metu mortis, adulterium admisit; arg. cap. *Sacris* 5, de *his quæ vi metusve*, ibi: « Cum pro nullo metu debeat quis peccatum mortale incurrere; » quia si talis metus non excusat a culpa mortali, nec a vero, et formali adulterio, etiam non excusabit a pœna. Tum quia si sic posset mulier esse immunis a pœna, daretur ansa adulterandi, cum quælibet se posset excusare, et defendere dicendo quod mortis, aut alterius gravis mali metu adulterium admisit; Sic Bosco disp. 12, sect. 16, concl. 5. Silv. verb. *Divort.* q. 9, casu 4. Pirhing lib. 4, Decr. tit. 19, n. 11, Reiffenstuel ib. n. 64. Sanchez lib. 10, disp. 5, n. 16, et alii communiter.

(38. Quartus casus est, si vir fuit uxori causa adulterii, veluti si eam prostituat, vel adulterium consulat, aut in illud consentiat; arg. c. *Discretionem* 6, de *eo qui cognovit consanguineam uxoris*, ibi: « Cum adulterium ei non possit objicere, qui eam adulterandam tradidit, » et Glossa ibidem verb. *Tradidit* communiter recepta, et stat clara ratio, quia ex Reg. 27, Juris in 6: « Scienti, et consentienti non fit injuria, » quæ tamen injuria requiritur ad faciendum divortium. (39. Et hoc etiamsi tantum tacite consentiat, si videlicet adulterium uxoris scit, et non contradicit, sed tacet dum contradicere, et

prohibere posset, ac deberet, quia ex Regul. 43, Juris in 6: « Qui tacet, consentire videtur, » et ex leg. *Cum quid*, ff. *Si certum petatur*: « Taciti et expressi idem est iudicium. » Et sic tenent communiter Doctores arg. leg. 2, ff. ad Leg. *Juliam* de *Adulter.* (60. Vir non censetur causam præbere adulterii nec uxorem prostituere, ita ut per hoc privetur jure instituendi divortium, si eam domo expellit, ac necessaria alimenta denegat, indeque indirecte causat, quod uxor adulteretur; cap. *Significasti* 4, de *Divort.* ubi ab Alexandro III relinquitur viro jus faciendi divortium ab adultera sua uxore, ibi: « Ad eam recipiendam præfatus vir cogi non debet, » non obstante quod ipsa pro excusatione sui adulterii consimilem allegaret causam, ibi: « Asserens se ab ipso injuste dimissam, at eundem sibi materiam adulterandi dedisse; » et ibi Glossa communiter recepta in verb. *Materiam*, dicens, quod mulier nulla conditione ad adulterium adduci debet; argument. cap. *Ita ne* 3, caus. 32, qu. 5, ibi: « Potius quælibet mala tolerare decernat, quam malo consentire; » et cap. *Sacris* 5, de *his, quæ vi metusve*, ibi: « Cum pro nullo metu debeat quis peccatum mortale incurrere; » ut enim statuitur leg. *Palam* 43, § *Non est* 4, ff. de *Ritu nupt.*: « Non est ignoscendum ei, quæ prætextu pauperatis turpissimam vitam agit. » Vide verb. *ADULTERIUM*, artic. 3, n. 9 et 10.

Divortia Græcorum quoad vinculum irritantur et fieri deinceps prohibentur; Bened. XIV. tom. 1. Const. 57. incip. *Etsi Pastoralis*, § 8.

(61. Alia vid. verb. *ADULTERIUM. DEBITUM CONJUGALE. CONJUGES. IMPEDIMENTA MATRIMONII. MATRIMONIUM. UXOR.*

ADDITIONES EX ALIENA MANU.

(62. Divortio quoad thorum et cohabitationem locus hodie haud videtur esse posse ex voto ultramarino, de quo disserit Auctor n. 32. (63. Non sum nescius, causam hanc probari in cap. *Ex multo*, § *In tanta de voto*. (64. At observandum est, constitutum id fuisse ab Innocentio III. tunc cum undique fiebant expeditiones ad Terram Sanctam recuperandam, et quidem ob « necessitatem Reipublicæ Christianæ, ne Terræ Sanctæ impediatur subsidium, » ut ait Altaserra in Comment. ad dictam decretalem Innocentii III. (65. Tales autem expeditiones non amplius fiunt nostris temporibus. (66. Non est itaque, cur vir uxorem deserere valeat sub specie voti ultramarini, quod nulli esse potest subsidio Terræ Sanctæ.

(67. Causis vero divortii quoad thorum et cohabitationem ab Auctore adductis addi potest adulterium falso a viro uxori imputatum, quam sane causam admisit Rota in Romana Separationis Thori 4. Jun. 1736. et in confirmatoria 23. Nov. ejusdem an. 1736. cor. R. P. D. Canilliac.

(68. Defectus autem virginitatis in muliere minime præbet justam causam hujus divortii, quum attendi nequeant delicta ante Matrimonium patrata, ut sensit Rota in Posnanien.

seu Varsavien. Matrimonii 27. Jun. 1747. coram Reverendiss. P. D. Bussio Decano. (69. At dubitari de hac opinione potest, præsertim si culpa mulieris hic virginitatis defectus acciderit. (70. Non me latet, in jure canonico inter causas divortii, de quo agitur, non recenseri defectum virginitatis. (71. Sed nihil mirum: uti enim recte inquit Julianus in l. 10. ff. de *LL.*: « Neque Leges, neque Senatusconsulta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque incidunt, comprehendantur. » (72. Cæterum ex aliis juris principis optime deduci potest, defectum virginitatis justam causam præbere divortii, de quo disseritur. (73. Certi enim est juris, defectum qualitatis cum primis a contrahentibus contemplatæ justam præbere causam recedendi a contractu; Leg. 18. ff. de *Edil. edict.* (74. Nemo autem incicias ire potest, virum in Matrimonio cum primis virginitatem uxoris contemplare. Deficiente igitur virginitate, si natura Sacramenti, ad quod Matrimonium elevatum est, impedit, quominus ab ipso Matrimonio recedatur, locus saltem esse debet divortio quoad thorum et cohabitationem.

(75. Causa adulterii in eo differt a reliquis causis, quod ea tamquam immediate profluens ex violatione fidei conjugalis sit perpetua, aliæ vero causæ dumtaxat ad tempus, usque adeo donec malum, vel incommodum, quod ex mutua cohabitatione, aut consortio maritali timetur, cesset. (76. At hinc sequitur, quod in uno divortio ob adulterium potest innocens Religionem ingredi, vel, si vir sit, sacros Ordines suscipere.

(77. Ad divortium, de quo agitur, concludens requiritur probatio causæ, quæ allegatur. (78. Tum etiam ad ipsum impediendum concludenter probari debet remissio, quæ facta dicitur a parte innocente. (79. Nota vero, quod si a muliere petatur dictum divortium ex adulterio viri, et a viro opponatur remissio, ea inde probata dici nequit, quod mulier sciens pravam consuetudinem viri, cum eo cohabitaverit, sed docere præterea oportet de signis, iisque spontaneis, amoris et benevolentiae ipsius mulieris. (80. Confer Rotam in Romana d. Separationis Thori 4. Jun. 1736. et in confirmatoria 24. Nov. ejusd. ann. 1736. cor. R. P. D. Canilliac.

ADDITIONES EX EDITIONE BARBIELLINIANA.

(81. Donec veteres Romani morum integritate et simplicitate naturales leges observarunt, ea, quam susceperant, uxore contenti numquam de ea dimittenda fuerunt solliciti. Sed ob auctas opes, depravatis paulatim moribus, nimia eorum ambitio, et effrenata licentia in causa fuit, ut non raro per quodlibet animi impetum proprias pleurumque injuria dimitterent uxores. (82. Primus omnium anno ab Urbe condita 519, ex amicorum consilio, non sine tamen magna omnium civium admiratione, Carvilius Ruga a propria conjuge ob ipsius sterilitatem divertit. Dionysii Halicarnas. lib. 2. Plutarch. in Romulum et Numam. Valer. Max. lib. 2. cap. 1. Aulus Gellius, Noct. Attic. lib. 4. c. 3.

lib. 7. c. ultim. (83. Frequentissima deinde, et jure Civili permessa apud Romanos fuerunt divortia leg. 60. § 1, leg. 61. l. 62. ff. de Donat. inter vir. et uxor. l. 1. ff. de Divortii. (84. Primo id solum concedebatur viris; postea vero exeunte circiter Plauti ætate (cum apud ipsum hujus rei extet exemplum in Mercat. scen. 6. vers. 1. et seq. ubi mulierum conditionem commiseratur, quæ a viris ejici, non ejicere viros poterant) jus divortii faciendi fuit ad uxores quoque productum. Cælius ad Cicer. lib. 8. ad familiar. lit. 10. Senec. de Beneficiis lib. 5. cap. 16. l. Si filia 5. ff. de Divortii. (85. excepta tantum liberta, quæ patrono nupsisset, cui lege Papia divortii faciendi erat interdicta facultas l. 10. l. 11. ff. de Divortii l. 43. ff. de Rit. nupt. Heinec. Oper. tom. 8. ad leg. Papiam. cap. 12. § Quamvis n. 3.

(86. His ita imbuti ab infantia principiis populi, non minus quam ipsi Imperatores, et quidem Christiani, familiarissimum habuerunt divortium, facillique negotio tum mulieres tum viri post factum divortium novas contrahebant nuptias, de quibus ideo eleganter dixit D. Hieron. ad Jovin. lib. 2: « Quasdam repudiatas altero nuptiarum die statim nupsisse legimus. Uterque reprehendus maritus, et cui tam cito displicuit, et cui tam cito placuit. » (87. Hinc ne pro conjugatorum libidine omnino fieret divortium, quædam, vigente adhuc Republica, de divortio constitutæ fuerunt leges, et nonnullæ ex legibus XII tabularum præscriptæ solemnitates, quibus tantummodo impletis licitum erat matrimonii vinculum dissolvere, aliasque ducere uxores, vel aliis nubere viris. Cicer. Philip. 2. Caius in l. 2. § 1, et 2. ff. de Divortii. Paulus in l. 9. ff. eod. Gothofred. in Fragment. XII Tabular. tit. 17. de Nupt. § 9. de Jurgio, et sribusculo. Valer. Max. lib. 2. cap. 1. de Sacello deæ Viriplacæ.

(88. Ipsi Christiani Imperatores divortium pariter permiserunt, sed justis præscriptis de causis, quibus tantum concurrentibus ad alias post annum nuptias convolare concedebatur. (89. Quod si post primos absque legitima causa repudiatos conjuges novum fuisset initum matrimonium, attentans justis plectebatur pœnis Theodos. et Valentinian. leg. 8. de Repudiis, et iudicibus de moribus sublato § 1. Anastasius l. 9. Cod. de Repudiis. (90. Alias addidit divortii causas Justinianus Novell. 22. cap. 4. et 16. Novell. 68. cap. 2. l. unic. in fin. Cod. de rei uxor. action. Carolus Magnus adulteram dimittenti uxorem, aliam ducere concessit, adulteræ vero a quolibet abstinere conjugio mandavit Capitular. lib. 5. cap. 19: (91. « Si quis homo habens mulierem legitimam, si frater ejus adulteravit cum ea, ille frater vel illa fœmina, qui adulterium perpetrarunt, iterum, quoad vivunt, numquam habeant conjugium amplius, ille vero, cujus uxor fuit, si vult, potestatem habeat uxorem accipere aliam. » Cujus loci fit mentio etiam a Correctoribus Romanis in can. Quædam 19. caus. 32. quæst. 7. quæ tamen constitutio quomodo intelligenda sit, infra demonstrabimus num. 30.

(92. Quamvis autem quamplurimis adhuc erroribus infectæ comperirentur civiles leges, cum tamen primis temporibus tum SS. PP. tum Ecclesiæ deficerent vires, quibus hoc tam infandum scelus compescerent, illud in foro interno reprobantur, et in leges adeo improbas declamare numquam destiterunt. Hinc S. Chrysostomus in epist. ad Roman. cap. 7: « Nec mihi recites leges externas atque profanas, quæ libellum repudii dare, ac divortium facere præcipiunt, non enim profecto secundum has leges judicaturus est Deus, sed secundum eas, quas ipse posuit. » S. Ambrosius de Patriarch. lib. 1. de Abram. cap. 4. relat. a Gratian. caus. 32. quæst. 4. cap. 4: « Nemo blandiatur sibi de legibus hominum, nec viro licet quod mulieri non licet. » et in Luc. lib. 8. cap. 2: « Dimittis ergo uxorem quasi jure, et sine crimine, et putas id tibi licere, quia lex humana non prohibet, sed Divina prohibet. Hoc non licet jure poli, etsi liceat jure fori. » Hanc eandem sententiam innumeris aliis in locis sequitur.

(93. Quamobrem cave eidem tribuas, quod temere ipsi a Gratiano adscriptum est in can. Uxor. 17. caus. 32. quæst. 7: « Uxor a viro non discedat nisi causa fornicationis, quod si discesserit maneat innupta, aut reconcilietur viro suo, et vir similiter non dimittat uxorem. Ideo non subdit de viro quod de uxore præmisit, quia viro licet ducere aliam. » Hunc locum ita interpretatur et conciliat Gratian. ad can. sequent.: « Sed illud Ambrosii a falsatoribus dicitur insertum. Quidam vero sententiam Ambrosii servare cupientes non de qualibet fornicatione illud arbitrantur intelligi, ut ob quamlibet fornicationem vir licite dimittat uxorem, et vivente dimissa, aliam ducat, sed de incestuosa tantum fornicatione intelligi: cum uxor videlicet alicujus patri, et filio fratris, et avunculo viri sui, vel alicui similibus se constuprandam publice tradiderit. Hæc autem, quia viro suo se illicitam reddit in perpetuum, dum per copulam consanguinitatis in primum, vel secundum vel tertium gradum transivit affinitas, licite dimittitur, et ea vivente superducitur alia. Hic si quis contendat non magis viro, quam mulieri licitum esse, si vir alicujus eodem modo fornicetur, sciat virum ab Ambrosio appellatum non sexu sed animi virtute: mulierem quoque nominatam sentiat non sexu corporis, sed mollitia mentis. Sed quia nulla auctoritate permittitur, ut uxore vivente alia superducatur, intelligitur illud Ambrosii in supra dicto genere fornicationis; non tamen, quod vivente dimissa, aliam ducere possit: sed post mortem fornicarii, vel fornicariæ, quorum uterque, ut supra dictum est, a corruptione luxuriæ mulier appellatur, ille, qui a fornicatione mundus est, vir vel mulier, aliis copulari possunt, adulteri autem, si supervixerint, nullo modo aliis copulari poterunt. »

(94. Hæc interpretatio, rectis cæteroquin inhærens principiis, potius convenit constitutioni Caroli M. quam supra retulimus, et can. Quædam 19. loc. supr. cit. quam loco Ambrosii. Ibi profecto habetur casus in-

cestuosæ copulæ, at locus Ambrosii, etiamsi vellemus, de incestu nequit intelligi. Siquidem ob incestum numquam datur legitima conjunctio, quin immo post conjunctionem vinculum dirimitur. Quomodo igitur interpretari inde poterunt verba ipsius Ambrosii « aut reconcilietur viro suo? » Si ob incestum ruptum fuit vinculum, si conjunctio amplius inter eos non permittitur, ergo non potest cum viro suo reconciliari, ideo vel de incestuosa copula non loquitur, vel alia danda interpretatio verbis Ambrosii. Arbitratur Barbos. in hunc text. num. 3, ad fin. ibidem, (95. Ambrosium loqui non secundum legem Evangelicam, sed secundum legem Juliam, aliasque Imperatorum constitutiones, dum in aliis locis juxta Christi præcepta docens contrariam tenet sententiam. Verum « est quidem commoda hæc solutio, sed ad minus incerta, cum nulli fundamento innixa sit, et male his cohæreat verbis, quæ citatam periodum concludunt. » Collet. Continuât Tournely, de Matrim. indissolut. cap. 5, sect. 4, num. 294.

(96. Quæ cum ita sint, magis congrua eorum mihi videtur opinio, qui negant hæc commentaria ad Ambrosium pertinere, vel saltem, dato quod ad ipsum spectent, prout tenet Cassiodor. de divinis Lection. cap. 8, ab hæreticis fuisse procul dubio corrupta. Ita censet laudatus Collet. loco cit. num. 292, 293: « Commentaria in Pauli Epistolæ non esse Ambrosii uno jam omnium calculo constat. Cujus vero sint dubitatur. Alii enim ea tribuunt Hilario cuidam, Factionis Luciferianæ Diacono, quem in Dialogo suo notavit Hieronymus, alii alio, vel potius aliis pluribus, qui in multis dissentiant a Patribus, præcipue autem ab Ambrosio, unde non certe magna est eorum auctoritas. R. 2. Objecta verba non esse certe Ambrosiastra, cum desit in uno Remigiensi Codice, et ea adjecta fuisse conqueratur Petrus Lombardus lib. 4. Sentent. dist. 35, et aliunde constet operi huic non pauca fuisse adjecta, ut observant Ambrosii Editores tom. 2, in admonitione iisdem commentariis præfixa. »

(97. Sed liceat mihi quoque inter varias diversorum Auctorum opiniones, quid ipse sentiam, proponere. Omitto quæstionem an commentaria in Epistolæ Pauli ad Corinthios sint necne Divo Ambrosio tribuenda. Usque ad verba controversi textus et vir similiter non dimittat uxorem non dissentio ad eundem pertinere posse; at sequentia: « Ideo non subdit de viro, quod de uxore præmisit, quia viro licet ducere aliam; » absolute censeo nec esse, nec ejusdem auctoris esse posse. Ambrosius in his commentariis Epistolæ Pauli expositurus iisdem fere ipsius titur verbis. Porro uxori præcepit Paulus, ut a viro non discedat, et casu quo discedat, vel innupta remaneat, vel viro suo reconcilietur epist. 1. ad Corinth. cap. 7, vers. 10 et 11: Præcipio non ego sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam aut viro suo reconciliari. Permittit itaque divortium mulieri, sub conditione tamen ut innupta remaneat;

marito e contra legem dicturus non modo conditionatum divortium, si videlicet aliam non duxerit uxorem, sed quamlibet omnino a propria conjuge separationem prohibet ibid. loc. cit. vers. 11, in fin. et vir uxorem non dimittat, nec ultra quidquam de viro addit. Plus igitur mulieri, quam viro concessum est. Sed si mulieri, cui plus conceditur, post factum divortium alteri nubere non licet viro, aliam multo minus ducere uxorem poterit vir, cui etiam prohibitum est a prima uxore divertere.

(98. Duplicis generis sunt Pauli verba, stricte prohibitiva, et conditionaliter ampliata. In priore orationis parte utraque de muliere dicta sunt, in posteriore vero respectu viri stricte prohibitiva tantum adhibita sunt. Si de viro quoque dicta fuissent verba ampliata, veluti vir uxorem dimittat, tunc, ommissa quoad virum conditione mulieri apposita, aliquo modo processisset consequens a Gratiano relatum in d. cap. Uxor a viro caus. 32, quæst. 7, licere viro ducere aliam: Sed cum verba restrictiva tantum respectu viri fuerint prolata et vir uxorem non dimittat, non erat cur Paulus adungeret conditionem suprarelatam de muliere. Mulieri siquidem, cui divertendi a viro concedebatur facultas, conditio recte poterat imponi, ut viveret innupta; at de viro, cui prohibitum erat a muliere divertere, frustra additum fuisset, ut aliam non duceret uxorem.

(99. Quapropter cum rigidior sit lex indicta viro, quam mulieri, non satis recte ex restrictivis ad virum directis verbis desumi valet ampliativum consequens. Imbecilliorum cognovit Paulus mulierem, etque ideo magis indulset, minus autem viro, in quo majorem invenit virtutem. Hic itaque sensus Apostoli mulieri conditionale divortium permisit, viro autem, licet continentiam servare decerneret, omnino prohibuit.

(100. Sed si genuinus hic sensus est Epistolæ Pauli, hunc certe Ambrosium ignorasse censendum non est, ideoque erronea conclusio, quæ reperitur in ejus commentariis inserta, non ipsius sed aliorum reputanda est. Hujusmodi quippe conclusio non modo Evangelicæ et Apostolicæ doctrinæ, quam certe semper in aliis operibus sequitur idem Ambrosius, ut supra notatum est, sed etiam rectæ rationi adversatur. Neque ad contrariam defendendam interpretationem dici potest, Ambrosium eo loci de legibus civilibus loqui, quibus post secutum divortium liberum erat alias contrahere nuptias. Barbos. in Decret. Grat. part. 2, caus. 32, quæst. 7, cap. 17. Dum enim Pauli Epistolæ commentabatur Ambrosius, non poterat quin Apostolicam et Ecclesiasticam sequeretur doctrinam, cum Paulus expresse protestetur, non propriam, sed Dei, conjugatis dicere sententiam: Is autem, qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego sed Dominus uxorem a viro non discedere. . . . Sint itaque S. Ambrosii in Epistolæ Pauli commentaria, posteriora tamen verba nec sunt, nec esse possunt illius, ideoque ab